

Басюк Н.А., Вербівський Д.С. Емоційність як особистісний фактор формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя початкових класів // Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І. Голубовської. Житомир, 2023. С. 148 – 152.

Н. А. Басюк,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової освіти та культури фахової мови
(Житомирський державний університет імені Івана Франка);
Д. С. Вербівський,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Емоційність як особистісний фактор формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя початкових класів

Основним завданням освітнього процесу в педагогічному закладі вищої освіти є підготовка студента до майбутньої професії, створення оптимальних умов для його особистісного розвитку. Професіоналізм педагога залежить від його особистісних якостей та сформованих компетентностей, серед яких емоційна компетентність.

Базисну основу для формування емоційної компетентності складає емоційний інтелект. Тому важливого значення у професійному становленні майбутнього вчителя набуває розвиток його емоційної сфери й насамперед емоційного інтелекту як необхідного балансу між інтелектуальною та емоційною сферами, між розумом і почуттями. Педагоги з низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту часто відчують дратівливість, відчай, образ, злість, незадоволення, почуття провини, емоційну напруженість, підвищену тривожність. Такі емоційні стани не сприяють психічному й фізичному здоров'ю педагога. Однак від негативних переживань страждає не тільки сам педагог, страждають і школярі, оскільки негативні емоційні стани педагога позначаються на емоційному стані учнів, провокують внутрішні й зовнішні конфлікти, погіршується психологічна атмосфера уроку. Саме високий рівень емоційного інтелекту педагога виступає запорукою ефективного навчального процесу, сприяє успішній самореалізації, збереженню здоров'я, запобігає "професійному вигоранню", забезпечує гармонійне функціонування в соціумі.

Професія вчителя початкової школи вимагає від нього сформованості умінь "інтелектуально" керувати власними емоціями, розуміти емоційний стан своїх вихованців, створювати позитивний емоційний настрій та сприятливий психологічний клімат, будувати партнерські стосунки з учнями на засадах довіри, поваги, емпатії. Відтак не викликає сумнівів, що проблема емоційного інтелекту – одна з найважливіших психолого-педагогічних проблем особистісного та професійного розвитку майбутнього вчителя початкової школи. Лише опанувавши теоретичні знання та технології розвитку емоційного

інтелекту, навчившись розвивати власний емоційний інтелект, майбутній педагог зможе краще розуміти дітей, керувати своїми почуттями та компетентно формувати навички емоційного інтелекту в молодших школярів.

Проблема емоційного інтелекту ґрунтується на фундаментальних дослідженнях зарубіжних (І. Андреева, Р. Бар-Он, Х. Вайсбах, Г. Гарднер, Д. Гоулман, У. Дакс, Є. Ільїн, Д. Карузо, Д. Люсін, М. Манойлова, Дж. Майер, Г. Олпорт, П. Селовей, Р. Стернберг, А. Тіхоміров, У. Торндайк, Н. Холл) і вітчизняних науковців (Т. Березовська, Г. Гарскова, С. Деревянко, М. Журавльова, В. Зарицька, Є. Карпенко, Н. Коврига, О. Лящ, Е. Носенко, Л. Савчук, Л. Ракітянська, О. Чебикін, М. Шпак та ін.). Незважаючи на посилений практичний інтерес до проблеми вчених і громадськості, емоційний інтелект майбутніх учителів початкових класів як особистісно-професійна якість, можливості педагогічного керування його розвитком у процесі фахової підготовки залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті – розкрити сутність і значення емоційності в професійній діяльності вчителя початкових класів як особистісного фактору формування його емоційного інтелекту.

Педагогічний процес – це сукупність раціонально-логічного, мотиваційного та емоційного. Якщо раціонально-логічний та мотиваційний компонент учителем детально продумується при плануванні, у ході підготовки до уроку, то передбачити емоційний компонент набагато важче.

У Концепції Нової української школи наголошується на емоційній складовій освітнього процесу. Емоційно забарвлений освітній процес набуває зовсім іншого характеру порівняно з "безколірним". Від емоційного впливу вчителя на учня та емоційної насиченості освітнього середовища буде залежати успішність навчально-виховної роботи.

Тривалий час роль емоційної сфери в навчанні недооцінювалась. У підручниках із педагогіки 60-80-х років для вищих педагогічних закладів "принцип емоційності навчання" взагалі не вживався. І це не дивно: освітній процес науковці пов'язували винятково з інтелектуальним розвитком. Проте фізіологами, психологами й педагогами доведено значення емоцій у процесі засвоєння знань. Емоції впливають на всі пізнавальні психічні процеси школяра: зміст і динаміку сприйняття, увагу, уяву, пам'ять, мислення. Водночас не тільки навчальний матеріал позначається на емоційній сфері учнів, але і його емоційна подача й передусім емоційність педагога.

Вагоме значення в цьому контексті відіграє емоційність як особистісний ресурс педагога. Емоційність вважається психологічним поняттям і тлумачиться як "властивість людини, що характеризує зміст, якість і динаміку її емоцій та почуттів" [8; 7]. У тлумачному словнику "емоційний" розглядається в двох значеннях: "1. Який виражає емоції, насичений ними / Який викликає емоції. 2. Який легко збуджується, швидко реагує на що-небудь; нестримний" [3].

О. Саннікова розглядає емоційність як регулятор професійної діяльності й детермінант її успішності. У своїх дослідженнях вона вивчала закономірності зв'язку між базовими емоціями людини (радості, гніву, суму, страху) і її успішністю у професійній діяльності. У результаті проведеної експериментальної роботи дослідниця дійшла до висновку, що емоційність

виступає провідним фактором, що зумовлює специфіку властивостей особистості, в тому числі і професійно важливих, і бере участь у процесуальній регуляції виконуваної діяльності [6].

Емоційність педагога "мобілізує учнів, спонукає їх до навчальних дій, активізує їхню інтелектуальну активність, сприяє розвитку самостійності у навчанні" [5]. Тільки педагог із розвиненою емоційністю здатен запалити дитячі серця й повести вихованців за собою. Такі вчителі, як правило, користуються популярністю і любов'ю в учнів. Професія вчителя вимагає високої емоційної віддачі, особливо професія вчителя початкової школи, який працює з контингентом молодших школярів, безпосередність, підвищена емоційність, довіра до світу, емоційна вразливість яких є характерними віковими особливостями.

Отже, вчитель має бути емоційним. Неемоційний педагог не може зацікавити дитину. Нова інформація залишається в пам'яті дитини, якщо вона її вразила. Одні й ті ж слова вчителя, але сказані по-різному, з різним емоційним тоном, по-різному сприймаються учнями. "Емоції, – зазначає Л. Виготський, – і є таким внутрішнім організатором наших реакцій, які напружують, збуджують, стимулюють чи затримують ті чи інші реакції. Отже, за емоцією лишається роль внутрішнього організатора нашої поведінки" [4, с. 137]. Засвоєння молодшими школярами нового навчального матеріалу залежить від уміння вчителя образно та емоційно пояснити, яскраво описати події, прочитати художній твір, передаючи всю повноту описаних почуттів. Нова пізнавальна інформація передусім має викликати в душі кожного учня емоційний відгук, певні переживання, бажання діяти. Образ має евристичний потенціал, він "апелює до відчуттів і стимулює їх. Емоційне вривається в пам'ять і нерідко відтворюється підсвідомо, механічно в найвідповідальніші моменти людського існування" [2, с. 97].

Підсилити і скоригувати емоційно-позитивний фон уроку, виховного заходу, всього освітнього процесу допомагають елементи імпровізації, образності, метафоричності, акторства, сценічності, драматичності, комедійності, інші емоційні засоби та прийоми, які використовує вчитель. "Під емоційно-позитивним фоном (або комфортністю) навчання розуміються такі умови, коли в учня з'являється бажання взаємодіяти з учителем, готовність до активної роботи. Він не відчуває дискомфорту і незручності, у нього з'являється упевненість у своїх силах, адекватна самооцінка. Відкритість до сприйняття нового, інтерес до уроку, бажання продемонструвати себе пробуджує творчий потенціал учня. Також емоційно-позитивний фон сприятливо позначається на працездатності учнів, ефективності педагогічних впливів, успішності та якості засвоєння навчального матеріалу" [5].

Педагогічна діяльність завжди знаходиться в тісному взаємозв'язку з творчістю. У своїх дослідженнях І. Андрєєва вказує на зв'язок між творчою особистістю вчителя і його позитивними емоціями: "Для напрацювання цих здатностей суттєву роль відіграє емоційний інтелект, бо творчі прагнення супроводжуються позитивно спрямованими емоціями" [1]. У концепції

"креативної емоційності" О. Яковлєва [9] стверджує, що усвідомлення людиною власної індивідуальності є не що інше, як усвідомлення власних емоційних реакцій і станів, які вказують на індивідуальне ставлення до того, що відбувається, і щоб розвивати творчість, необхідно мати справу з емоційним змістом.

Однак без розумного управління власними емоціями емоційність педагога може перетворитися в його ворога. Праця педагога сповнена напружених ситуацій і різноманітних чинників, що викликають підвищене емоційне реагування. Нерідко емоції педагога проявляються в невідповідний момент: у ситуаціях, коли потрібно проявити стриманість і холонокровність. Емоції починають керувати його поведінкою і діяльністю. Вони впливають на мислення й беруть участь у прийнятті рішення.

На фізіологічному рівні емоція супроводжується викидами гормонів. Чим сильніший викид – тим потужніша емоція, і тим складніше нею управляти. При емоційному перенапруженні людина починає поводитись неадекватно, що проявляється в агресивній формі (агресія до оточуючих і аутоагресія) або в пасивно-захисній формі (сльозах) (П. Симонов). Тривале перебування в емоційному напруженні призводить до погіршення самопочуття, зниження працездатності, появи синдрому "емоційного вигорання", а згодом – і до психосоматичних захворювань. Дезорганізуючий, руйнівний вплив негативних емоцій очевидний.

Педагогічна діяльність зобов'язує вчителя стримувати в собі спалахи гніву, долати негативні емоції, приймати зважені рішення. Однак спроби жорстко придушити емоції, контролювати їх і навіть намагання позбутися емоційності не знижують інтенсивності емоційного процесу й не завершуються успіхом. Варто обрати інший шлях – розвивати здатність розпізнавати, розуміти й усвідомлювати власні емоції та, спираючись на інтелектуальні можливості, управляти ними й таким чином будувати розумну поведінку і взаємодію з іншими людьми. Усі перераховані ознаки стосуються поняття "емоційний інтелект".

Список використаної літератури

1. Андреева И. Н. Эмоциональные особенности творческой личности. *Психология*. 2003. № 1. С. 51–60.
2. Бим-Бад Б. М. Педагогическая антропология. Одесса, 1998. 576 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. 1440 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Киев, 1991. 480 с.
5. Гришук О. В. Емоційні компоненти професійної діяльності вчителя. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 1. Том 2. С. 49–54.

6. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре профессиональных свойств личности (на примере представителей социномических профессий) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Киев, 1996. 407 с.
7. Соціально-психологічний словник / авт.-уклад. М. Чапка, У. Контни. Мисловице, 2010. 519 с.
8. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.
9. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 27–32.